

De huwelijksviering: het sacrament van de liefde liturgisch gestalte geven

Stijn Van den Bossche

Ten behoeve van al wie samen met verloofden op weg gaat naar hun huwelijk en van wie zelf in het huwelijksbootje stapt, zet Stijn Van den Bossche de structuur van een huwelijksviering uiteen. Teksten en handelingen die misschien onduidelijk waren, worden in dit artikel verhelderd. De auteur geeft ook zijn eigen visie op het zogenaamd ‘verpersoonlijken’ van de ritus.ⁱ

Huwelijkspastoraal in een missionaire context

In het cultuurchristendom dat Europa zo lang kenmerkte, was het geloof een voorgegeven maatschappelijk feit, veeleer dan een zaak van persoonlijke bekering en keuze. Geloof en leven vielen er verregaand samen. De overgangsrituelen vooral bij geboorte, volwassenwording, huwelijk en overlijden, die wereldwijd in elke cultuur voorkomen, krijgen in een christelijke cultuur een vanzelfsprekend christelijke, meerbepaald sacramentele invulling.

Zoals de overgangsrituelen er worden gekerstend, zo kunnen de betreffende sacramenten in een cultuurchristendom dan in zekere mate worden ‘ontkerkelijkt’, omdat de cultuur en het leven er in feite één grote ‘kerk’ vormen: de christenheid. De viering van de sacramenten gaat dan vaak nauwelijks gepaard met christelijke verkondiging. Het doopsel voltooit er zowat de geboorte van het kind, vormsel en eerste communie zijn etappes op weg naar de (christelijke) volwassenheid. En het christelijke huwelijk wordt het huwelijk *tout court*: in Italië wordt het kerkelijke huwelijk tot op vandaag meteen ook als burgerlijk huwelijk erkend.

Wanneer echter cultuur en geloof opnieuw uit elkaar groeien zoals we vandaag meemaken, groeit de spanning tussen de ‘rituele service’ aan deze etappes in het leven en de vierende uitdrukking van het christelijk geloof in de betreffende levensomstandigheden. We mogen hier weliswaar niet overdrijven: deze spanning was er altijd al. Vandaag stelt zich daarom niet zozeer de vraag hoe die spanning *op te lossen*, maar veeleer hoe we die normale spanning *volhouden*. Dat doe je niet door de lat heel hoog te leggen en veel koppels te weigeren. Veeleer ga je in een of andere vorm met het koppel *op weg* naar Gods Blijde Boodschap voor huwenden.

De Franse sacramentoloog Louis-Marie Chauvet formuleert een dubbel devies, dat weliswaar verdere uitwerking zou behoeven, maar toch helpt om met de vermelde spanning om te gaan. Enerzijds moet de kerkgemeenschap zich gastvrij opstellen tegenover de huwelijkskandidaten met hun *zelfbeleden geloof*: als zij zichzelf als christenen beschouwen, moeten we daar niet de dogmatische meetlat langs leggen. Gastvrijheid is een pastorale grondhouding, en beeld van Gods gastvrijheid. Maar anderzijds past vanwege de Kerk ook *fierheid over haar sacramentele aanbod*. Zij laat huwenden *bij God* te gast zijn, en dat vragen de huwenden ook als zij *in de Kerk* willen huwen. Het huwelijk in de Kerk is niet eender wat, maar een gebeuren dat vierend recht wil doen aan de liefde die beeld van God is, of sacrament.

De ‘aanpassingen’ in de huwelijksviering die vandaag vaak worden gevraagd door

trouwlustige koppels en hun familie, hebben alles met deze spanning te maken. In de praktijk blijkt dat huwenden - en soms helaas ook hun pastorale begeleid(st)ers - het kerkelijk 'aanbod', de meer 'objectieve' betekenis en invulling van een kerkelijk huwelijk, soms niet voldoende kunnen waarderen, gewoon omdat zij het niet meer kennen. In toenemende mate ontbreekt het besef dat er een voorgegeven vorm is, een 'orde van (de) dienst', die gestalte geeft aan het liefdesverbond in de Heer – en waarbinnen nog voldoende ruimte is voor de creativiteit van de huwenden. Daarom belichten we deze 'orde van dienst' hier in haar belangrijkste bouwstenen: zonder aanspraak op originaliteit, want dat zoekt een ordenende structuur net niet...

Vooraf: onthaalgesprek, huwelijksvoorbereiding, samenstelling van de viering

De orde van dienst die de ruggengraat uitmaakt van de kerkelijke huwelijksviering kan pas echt gesmaakt worden als ze wordt voorafgegaan door *verkondiging en thuiskomen bij de Heer en in de Kerkgemeenschap*. De eerste stap daarin vormt normaal een gesprek (of meer) van de toekomstige trouwers met de pastor, ter kennismaking en oriëntering. Hierbij zal ook de liturgische viering ter sprake komen. Vanuit dit gesprek worden de plaats en het moment voor de inzegening gekozen. De plaats zal normaal de parochie zijn waar bruid of bruidegom opgegroeid is, of de parochie waar het bruidspaar na het huwelijk woont – al kunnen uitzonderingen hierop voorkomen. Zo ook zal degene die het huwelijk inzegt normaal de pastoor van de betreffende parochie of zijn plaatsvervanger zijn. Maar een vriend of familielid van het bruidspaar (behoudens heel uitzonderlijke omstandigheden steeds een priester of diaken) kan in goed overleg de plaats innemen¹.

Als plaats en datum zijn afgesproken, kan de verdere voorbereiding van het kerkelijk huwelijk op gang komen, meestal in groepssamenkomsten met andere aanstaande trouwers. Daarin komt natuurlijk alvast de betekenis van het huwelijk als menselijke instelling en als sacrament aan bod, zodat de huwenden straks voor het altaar komen met voldoende gelovig inzicht in de toch wel grote stap die zij zetten. In Frankrijk heeft men het in dit verband over 'het geloof voorstellen (*proposer la foi*) bij gelegenheid van het huwelijk': de huwelijks catechese is een gelegenheid tot al dan niet hernieuwd kennismaken met het geloof en de ruimere en lokale Kerkgemeenschap². De huwelijkskandidaten kunnen dan ook echt worden onthaald door de gemeenschap waar ze zullen huwen. In toenemende mate lijkt de tijd bovendien ook rijp om, voor diegenen die er aan toe zijn, het huwelijk voor te stellen als een nieuwe wijze van tot de Kerk behoren en zich in de Kerk engageren. Het gezin is immers niet enkel passieve ontvanger van wat de Kerkgemeenschap biedt, het is ook een actieve gestalte van wat 'Kerk zijn' betekent. Het huwelijk én het gewijde ambt worden in de traditie beschouwd als de twee sacramenten waarin de Kerk zichzelf verder opbouwt.

Misschien klinkt dit alles wat hoog gegrepen. Maar het is wel zo dat naar mate minder mensen trouwen voor de Kerk (en het zelfde geldt eigenlijk voor het burgerlijk huwelijk), degenen die het wel doen, een 'hogere' vraag stellen. Het huwelijk als een wederzijdse

---

¹ Bij uitzonderlijke omstandigheden denken we aan een huwelijk op een schip: dan kan de kapitein bijvoorbeeld namens de Kerk gemandateerd worden om dit te doen.

² Over geloofsverkondiging naar aanleiding van de vraag naar een sacrament schreef Karen Vandebroek een artikel in het zomernummer van Rndom Gezin 2009 (jaargang 30, nr. 2). Dit artikel is te raadplegen op de website van IDGP: www.gezinspastoraal.be (klik op 'opvoeding en geloof' en vervolgens op 'sacramenten').

volkomen gave van zichzelf aan de ander is maatschappelijk niet langer een evidente optie, het staat veeleer in de tegenstroom. Mensen die er toch voor kiezen, geven eigenlijk blijk van voeling te hebben met het wezen van het christelijk geloof zelf: het leven in overgave aan de a/Ander. Om hen daarin te ondersteunen is vandaag meer dan ooit een degelijke catechetische verheldering van deze stap en levenswijze aangewezen. Huwelijks catechese is daarom niet zomaar een gelegenheid om nog eens te proberen het jonge paar voor de Kerk te winnen, maar een gedroomde kans om het profane leven en de kern van het joods-christelijk geloof bij elkaar te brengen: schepsel-zijn betekent van-de-Ander-zijn, en daar is het huwelijkse ‘van-de-ander-zijn’ het profane en toch heilige beeld van! Niet voor niets noemt onze traditie het huwelijk het ‘natuurlijke sacrament’.

En net die wederzijdse volkomen zelfgave-in-liefde als beeld van Gods liefde wil ook de huwelijksviering tot uitdrukking brengen. Er zal in de huwelijksvoorbereiding ook uitleg worden gegeven over de liturgie, zeg maar het verloop van die kerkelijke huwelijksviering. Toegerust met deze inzichten stellen de huwendan dan, in overleg met degene die hun huwelijk zal inzegenen, een boekje samen voor de viering, met teksten, gebeden en liederen. De viering weerspiegelt zo het gelovige verstaan van het huwelijk, én de persoonlijke accenten die de huwendan daarbinnen nog kunnen leggen naargelang hun beleving, plaatselijke gewoonten en omstandigheden.

Huwelijkssluiting met of zonder een eucharistieviering?

De viering van het huwelijk van twee katholieken gebeurt normaal tijdens een eucharistieviering. Er is immers een grote verwantschap tussen beide sacramenten. Het christendom gaat over God die een verbond sluit met de mens: de Bijbel gaat over Gods huwelijk met de mensen, mag je zeggen. Op de hoogste wijze wordt dit liefdesverbond tussen God en de mensen telkens weer gevierd in de eucharistie, waarin Christus zichzelf schenkt aan zijn bruid, de Kerkgemeenschap.

Je kan nog verder inzoomen. In de eucharistie schenkt de Heer zich weg aan ons, tot in zijn lichaam toe: “het lichaam van Christus”, wordt ons aangezegd wanneer we communiceren. Zo ook schenken huwendan zich weg aan elkaar, tot in het lichaam toe. De eucharistie raakt dus aan het huwelijk in betekenis, ze heeft een ‘nuptiaal’ karakter. En omgekeerd zijn de gehuwden een waarachtig beeld of icoon van Gods zichzelf wegschenkende Liefde voor de mens. Zij stellen dus permanent de Heer aanwezig: net zoals de verrezen Heer permanent aanwezig blijft bij ons in het in de eucharistie geconsacreerde brood waarin hij zich aan ons geeft. Het huwelijk raakt dus ook aan de eucharistie in betekenis, het heeft een eucharistisch karakter.

De innige verwantschap tussen huwelijk en eucharistie is dus onmiskenbaar. De Engelse dominicaan Timothy Radcliffe merkt in een van zijn boeken laconiek op dat pas Jezus’ zelfgave bij het laatste avondmaal duidelijk maakt wat het romantische ‘*for ever yours*’ ook en vooral betekent.ⁱⁱ Toch kunnen er ook redenen zijn waarom geen eucharistie wordt gevierd bij de huwelijksluiting. Misschien zegent een diaken het huwelijk in en is er geen priester beschikbaar die kan voorgaan. Of misschien zijn de huwendan niet zo heel kerkbetrokken, al

zijn ze wel min of meer gelovig, en staan ze vrij ver van de eucharistie. Dan kan het veeleer aangewezen zijn geen eucharistie te vieren.

Hieronder beschrijven we verder de huwelijksviering tijdens een eucharistie, en wijzen we aan het einde op enkele zaken die veranderen wanneer de eucharistie wegvalt.

Het verloop van de viering voor de huwelijksluiting

Een eucharistieviering met huwelijksluiting verloopt als een andere eucharistieviering, maar een aantal elementen krijgen hierbij natuurlijk een bijzondere kleur. De viering begint al op bijzondere wijze: niet met intredeprocessie en kruisteken, maar bruid en bruidegom worden met hun naaste familie door de priester aan de ingang van de kerk afgehaald en hartelijk verwelkomd. Het bruidspaar zal ook verder doorlopend centraal staan, wat blijkt uit hun plaats in de viering: goed zichtbaar voor iedereen, en omgeven door hun ouders, familie en vrienden. In zijn openingswoord zal de priester hen ook nog eens verwelkomen voor en binnen de verzamelde gemeenschap.

Soms wordt het koppel bij het afhalen met wijwater besprenkeld, als herinnering aan hun doopsel: “God zegene u met de dauw van zijn genade!” Deze herinnering aan het doopsel verdient aanbeveling: het huwelijk als zich aan de ander wegschenken is immers het dankend antwoord op het doopsel waarin God zichzelf aan mij schonk. Het huwelijk wordt daarom reeds door Augustinus als een voltooiing beschouwd van wat begon bij het doopsel van bruid en bruidegom.

Heel betekenisvol is de keuze van de twee of drie lezingen uit de Bijbel als Woord van God, die nu volgen. Daarmee kunnen de huwendes immers een persoonlijke invalshoek geven aan de viering. In beide scheppingsverhalen (Gen 1 en Gen 2) vormt het huwelijk de kroon op de schepping. Misschien vinden zij Paulus’ lofzang op de liefde (1Kor 13,1-13) onovertroffen. Misschien is Jezus wel degene die van water wijn maakt in hun leven, en zo hun vreugde volkomen maakt, zoals destijds op de bruiloft van Kana (Joh 2,1-11). Er is keuze te over in de Bijbel voor mooie lezingen over en bij het huwelijk, en de pastor wil zeker helpen om deze te kiezen die de huwendes het meest op het lijf geschreven staan, die Gods persoonlijke liefdesbrief aan hen verwoorden bij het huwelijk.

En precies omdat de Bijbel voor de Kerk het Woord is dat God tot ons spreekt, is het geen goed idee de Bijbellezingen door andere teksten te vervangen, hoe mooi die misschien ook zijn. Daarvoor is elders in de viering ruimte (hoewel je altijd moet opletten voor ‘*too many words*’). Maar hier komen we bij een ondergrens van wat we met Chauvet noemden het ‘christelijk aanbod’. Want zonder Bijbellezingen ontbreekt iets wezenlijks aan een christelijke viering: in elk sacrament wordt een lichamelijk gebaar ‘vanGodsprekend’ door het Woord, terwijl tegelijk het Woord werkelijkheid wordt, tot in het lichamelijke toe. In zijn homilie zal de voorganger de gekozen Bijbellezingen toelichten en ook iets zeggen over het huwelijk en de huwendes. En dan is het tijd om de daad bij het Woord te voegen!

De huwelijksluiting

Opmerkelijk en goed om weten: in de huwelijkssluiting dienen man en vrouw aan elkaar het sacrament toe door hun jawoord tot elkaar uit te spreken. In de trouwbelofte schenken zij zich weg aan elkaar, helemaal en voor altijd. In de voor onze streken uitzonderlijke omstandigheden dat meerdere koppels huwen in de zelfde viering, gebeurt de huwelijkssluiting dan ook apart voor en door elk koppel. Niet de voorganger dient dus het sacrament toe: dat doe je hier als huwenden zelf. Maar de voorganger is wel de officiële getuige van het jawoord namens de Kerkgemeenschap. Hij leidt dan ook de plechtige ondervraging: ben je uit vrije wil gekomen, met instemming van je hart, enzovoort. Wanneer bruid en bruidegom daarop bevestigend antwoorden, vraagt hij dat ze voor elkaar de trouwbelofte uitspreken:

N. (*naam van bruid of bruidegom*),
ik wil uw man/vrouw zijn
en ik beloof u trouw te blijven
in goede en kwade dagen,
in armoede en rijkdom,
in ziekte en gezondheid.
Ik wil u liefhebben en waarden
al de dagen van mijn leven.

De huwelijksbelofte wordt vervolgens bevestigd door de priester (“Voortaan zal de Kerkgemeenschap u beschouwen als gehuwden...”), en beaamd in een betuiging van instemming door de hele aanwezige gemeenschap: “Amen”!

Het ritueel van de huwelijkssluiting wordt voltooid met het zegenen en overreiken van de ringen, die de huwenden elkaar over de vinger schuiven “als teken van mijn liefde en trouw”. Door de ring aan de vinger van de ander zullen de gehuwden altijd aanwezig zijn bij elkaar en zal ook iedereen weten dat deze mensen gehuwd zijn en bij iemand horen. Hiermee is de huwelijkssluiting in strikte zin afgelopen; meestal zal nu een feestelijk lied worden gezongen, liefst door alle aanwezigen. Vaak klinkt hier ook enthousiast applaus.

Goed om weten

En dan zijn er nog enkele zinnige weetjes over dit hoogtepunt van de viering. Soms wordt hier (of bij de huwelijkszegen even verder) ook een kaars gezegend die de gehuwden meekrijgen naar huis. In zekere zin eindigt de trouw-viering nooit, want het hele huwelijksleven stelt in het trouw blijven God aanwezig, zoals we hierboven opmerkten. De kaars kan dan op bijzondere momenten van vreugde of droefheid in de relatie het licht van de huwelijksviering in herinnering roepen.

Een bijzondere situatie doet zich voor wanneer de huwenden weten dat zij om een reden buiten hun wil geen kinderen kunnen krijgen. De vraag uit de voorafgaande ondervraging of de huwenden bereid zijn kinderen als een geschenk uit Gods hand te aanvaarden en in de geest van Christus op te voeden, mag in dat geval worden weggelaten.

Voorts kan de voorganger de huwelijksbelofte ook in vragende vorm voorlezen, waarbij de huwenden enkel moeten antwoorden ‘Ja, ik wil.’ Daarmee komt de Kerk tegemoet aan

verscheidene bijzondere situaties, bijvoorbeeld ook aan wie vreest op het grote moment niet uit de woorden te komen.

Met andere woorden: de huwelijksluiting waarin de huwenden elkaar het sacrament toedienen, vertoont enige souplesse, en echt wezenlijk is het uitdrukken van het jawoord.

De kracht van een ritueel

Tegelijk verdient het sterke aanbeveling de formulering van de ondervraging en vooral de huwelijksbelofte zoals hierboven geciteerd, niet zomaar te wijzigen of te subjectiveren. Enerzijds omdat ze eigenlijk heel mooi en heel sterk is. Iemand zal heel erg zijn best moeten doen om deze tekst te evenaren, die in een lange traditie gerijpt is (in deze vorm bestond hij reeds in de 16de eeuw) en het huwelijksleven zo krachtig samenbalt. Zo past hier bijvoorbeeld niet een ‘ik hou van je, daarom en daarom...’ Als je daaraan begint, wordt het eindeloos (heb ik niets vergeten...?), en bovendien bemint je pas op de hoogste wijze als je niet langer weet waarom, en de ander niet langer bemint om wat zij of hij jou te bieden heeft, maar eindelijk om haar- of hemzelf. Zo ook is het echt uit den boze als huwenden hier zeggen ‘ik zal proberen je te beminnen’, al weet iedereen goed dat je enkel kan proberen elke dag opnieuw je belofte waar te maken. Beloven dat je gaat proberen, is hier gewoon veel te zwak, en verliest uit het oog dat ons schamele ‘ja’ hier slechts Gods grote ‘Ja’ aan ons bijtreedt! Omdat Hij het met de huwenden aandurft, mogen zij het met elkaar aandurven.

En even terzijde: om dezelfde reden doet een echt heruitspreken van de huwelijksbelofte zélf bij een huwelijksjubileum afbreuk aan het eenmalige en van Godswege instellende karakter van die huwelijksbelofte... De huwelijksbelofte waarin doorheen ons jawoord *God* zichzelf en ons verbindt, doet het sacrament zelf tot stand komen, en kan je daarom niet vergelijken met *onze* belofte bij het doopsel, die we elk jaar met Pasen hernieuwen. De huwelijksbelofte stelt het huwelijk in, voor eens en altijd, en kan in die zin niet herhaald worden. Natuurlijk kan onze menselijke intentie om naar die belofte te leven, wel opnieuw worden uitgedrukt. Maar best wordt in de vormgeving van deze uitdrukking voldoende het verschil bewaard met de huwelijksbelofte.ⁱⁱⁱ

Maar er is nog een tweede reden om niet zelf je huwelijksbelofte te schrijven. Deze heeft minder met de inhoud en meer met de vorm van zo een rituele belofte te maken. Een ritueel is bij uitstek iets wat je ‘ondergaat’ en dus niet helemaal zelf onder controle houdt. In alle culturen worden rituelen dan ook gestuurd door iemand anders dan degene op wie ze van toepassing zijn. Als je een ritueel helemaal zelf samenstelt, verlies je precies zijn kern: dat het grotere dan jezelf hier iets met jou doet. Zo ook in het kerkelijk huwelijksritueel: de huwenden gaan hier door een gebeuren dat hen overstijgt, en waarbij zij anders uit de kerk buitenkomen dan ze er binnengingen. Hier moeten zij hun eigenmachtigheid opgeven en aan zich laten gebeuren. En dat doen ze ook door die zelfde belofte uit te spreken die iedereen uitspreekt die zo voor het altaar ‘passeert’ (*rite de passage!*). De belofte overstijgt hen, is in zekere zin niet hun huwelijksbelofte, maar dé huwelijksbelofte, waar ook zij zich nu bij aansluiten. Dus bij voorkeur niet wijzigen, niet gewoon omdat het ‘niet mag’, maar omdat het veel sterker is!

De huwelijksluiting klinkt verder door in de viering

De eucharistieviering verloopt nu verder zoals gewoonlijk. Toch zijn er ook verder nog aanpassingen aan het bijzonder karakter ervan.

De voorbeden worden liefst door de huwenden voorbereid en door een of meer familieleden voorgelezen. Een mooi gebaar is ook dat de gehuwden bij de bereiding van de gaven brood en wijn in processie naar het altaar brengen. In deze gaven biedt de Kerkgemeenschap – en de gehuwden zijn nu een ‘huiskerk’ – zichzelf aan de Heer aan, om door Hem te worden omgevormd tot zijn Lichaam.

In het gebed over deze gaven en in het dan volgende grote dankgebed waarin de Heer zelf zijn Geest zendt in deze gaven en in de gemeenschap, krijgen de gehuwden een bijzondere plaats. Zij zullen vaak ook op meer plechtige wijze één grotere hostie delen en communiceren onder beide gedaanten van brood en wijn. Net daarvoor, en aansluitend bij het onzevader, dat hét gebed bij uitstek is waarin de mens zich zoals Jezus toevertrouwt aan God, bidt de voorganger nog een langer zegengebed over de gehuwden. Gods zegen zal hen helpen hun wederzijds aan elkaar gegeven-zijn waar te maken in hun leven. Daarom wordt ook de slotzegen, na de communie, eerst over de pasgehuwden uitgesproken en vervolgens over alle aanwezigen.

Enkele slotbemerkingen

In Nederland zal de priester voor de slotzegen vaak nog een huwelijksbijbel aan de gehuwden overhandigen, met de hartelijke wens dat dit boek zijn plaats mag krijgen in hun levensgemeenschap. Een gewoonte die Vlaanderen best mag overnemen!

Wanneer er geen eucharistie gevierd wordt bij het huwelijk, verloopt de huwelijksviering net als hierboven beschreven, tot aan de voorbeden. Bij een viering zonder communiedienst zal dan het onzevader volgen, en zal de huwelijkszegen als bede over de gehuwden de voorbeden voltooien. Daarna volgt de slotzegen. Wanneer er wel wordt gecommuniceerd (bijvoorbeeld in een viering waar de huwenden principieel kiezen voor een eucharistische viering maar waarbij enkel een diaken aanwezig is), volgt na de voorbeden de huwelijkszegen, en dan het onzevader en de communiedienst.

De huwelijksluiting ten overstaan van een assisterende leek die daarvoor de bevoegdheid heeft ontvangen van de bisschop, verloopt zoals de viering zonder eucharistie, met of zonder communiedienst.

We kunnen hier niet verder ingaan op de verschillende bijzondere omstandigheden die zich kunnen voordoen wanneer een katholiek huwt met een niet-katholieke christen of met een niet-christen. Dit gegeven dient natuurlijk met de voorganger besproken te worden, die verder zal oriënteren, eventueel ondersteund door een bevoegde dienst in het bisdom.

STIJN VAN DEN BOSSCHE is algemeen secretaris van de Interdiocesane Commissie voor Catechese (ICC) in Brussel.

ⁱ Deze bijdrage werd, met aanpassingen door de auteur, overgenomen uit *Zacheus* jg. 21, mei 2008, p. 72-79, met toestemming van de redactie.

ⁱⁱ T. RADCLIFFE, *Waar draait het om? Als je christen bent*, Averbode, 2007, 304 pp., p. 137

ⁱⁱⁱ Deze bedenking vertolkt mijn persoonlijk aanvoelen bij de grotere pastorale aandacht die groeit voor huwelijksjubilea, aandacht die ik overigens zeer toejuich. Op de achtergrond staat de gedachte dat het huwelijk een permanent sacrament is. In de traditie wordt het onderscheid gemaakt tussen herhaalbare sacramenten (bijvoorbeeld de eucharistie) en sacramenten die een ‘onuitwisbaar merkteken’ verlenen (doopsel, vormsel, ambtswijding), die een permanente gave verlenen en daarom eenmalig toegediend worden. Het huwelijks sacrament verleent niet zo’n merkteken. Maar, zo wordt gezegd, het huwelijk als instelling heeft dit als het ware reeds van nature, omdat het blijft duren zolang beide gehuwden in leven zijn. En zo wordt het huwelijk toch een *permanent* sacrament. De radicaliteit van de eenmalige belofte die een permanent sacrament tot stand brengt, wil ik beschermen, omdat zij te maken heeft met het wezen van het huwelijk als totale zelfgave (‘voor altijd’).